

INESA SZULSKA

PRÓBY PIÓRA ROMANA SZWOYNICKIEGO W ŚWIELE ARCHIWUM ARTYSTY

Abstrakt. Artykuł poświęcony został omówieniu zawartości sztabucha i wyboru oryginalnej poezji Romana Szwoynickiego (1845–1915) w świetle prywatnego archiwum artysty. Ponadto rozpoznano intersemiotyczne konteksty bestsellerów literackich epoki, m.in. dzieł Adama Mickiewicza, Antoniego Pietkiewicza, Henryka Sienkiewicza, które malarz popularyzował w postaci ilustracji i „żywych obrazów”. Za podstawę źródłową rekonstrukcji posłużyły prywatne archiwalia i prace plastyczne artysty, przechowywane w zasobach Archiwum PAN i Muzeum Narodowego w Warszawie oraz Muzeum „Alka” w Telszach na Litwie.

Słowa kluczowe: Roman Szwoynicki; Litwa; Polska; malarstwo; literatura

ROMAN SZWOYNICKI'S LITERARY ATTEMPTS BASED ON THE ARTIST'S ARCHIVE

Abstract. The article explores the content of a friendship book and a selection of original poetry by Roman Szwoynicki (1845–1915) based on the artist's archive. Moreover, the intersemiotic contexts of literary bestsellers of the era were identified, including works by Adam Mickiewicz, Antoni Pietkiewicz, Henryk Sienkiewicz, which the painter popularized in the form of illustrations and “living paintings”. The source base for the reconnaissance was the artist's private archives and artworks, kept in the resources of the Polish Academy of Sciences Archive and the National Museum in Warsaw, the “Alka” Museum in Telšiai in Lithuania.

Keywords: Roman Szwoynicki; Lithuania; Poland; painting; literature

Dr hab. INESA SZULSKA, prof. UW – Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Zakład Bałtystyki; adres do korespondencji: ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa; e-mail: iszulska@uw.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3355-4419>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

„Kontuszwowiec od czuba do pięt”¹, gruntownie wykształcony malarz i domorosły poeta, Laudańczyk i warszawianin w jednym, czyli Roman Szwoynicki² – choć znany polskim i litewskim historykom sztuki³ – jak dotąd nie cieszył się zainteresowaniem literaturoznawców, badających dzieje kultury artystycznej i literackiej drugiej połowy XIX i początku XX wieku⁴. Prezentowany artykuł został pomyślany jako badawczy rekonesans ważnego, choć jeszcze nierozpoznanego szerzej zjawiska aktywności literackiej Szwoynickiego, którego zakres geograficznie i kulturowo nakreślić należy nader szeroko: od Warszawy po Laudę i Żmudź, dokąd wrócił na stałe w roku 1904. W artykule analizuję treści sztambucha i wyboru oryginalnej poezji artysty (przechowywanych w postaci „sylwy domowej” w Archiwum PAN w Warszawie⁵), ze szczególnym uwzględnieniem motywów litewskich, jak również omawiam intersemiotyczne konteksty bestsellerów literackich epoki, które ilustrował bądź popularyzował w formie „żywych obrazów”.

Roman Szwoynicki (Olechno-Szwoynicki/Romanas Švoinickis-Alekna) urodził się 3 (21) grudnia 1845 r. w majątku Rady (gubernia kowieńska). W dziejach kultury XIX i początku XX wieku zapisał się jako polsko-litewski malarz, wychowanek Wojciecha Gersona i Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Siedemnastoletni Szwoynicki został uczestnikiem powstania

¹ List R. Szwoynickiego do K. Alchimowicza z dn. 2 (15) XI 1906, Muzeum Narodowe w Warszawie, Zbiory Fotografii i Ikonografii, rkps 755/3.

² Malarz podpisywał obrazy i wiersze jako Szwoynicki (bądź Szwojnicksi), autorstwo dzieł wskazuje zgodnie z brzmieniem podanym w źródle.

³ Szerszemu odbiorcy spuścizna Szwoynickiego przybliżana jest głównie w formie haseł encyklopedycznych i badań szczegółowych. Z nowszych opracowań wymienić należy: Rūta Janonienė, „Bajoriškosios kultūros tradicija Romano Švoinickio kūryboje”, *Acta Academiae Artium Vilnensis* 14, (1998): 132–140; Mieczysław Jackiewicz, „Roman Szwoynicki – zapomniany malarz polski”, *Znad Wilii*, nr 1 (2003): 71–75; Joanna Daranowska-Lukaszewska, *Szwoynicki Roman*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 49 (Warszawa–Kraków: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla, 2014), 498–500. Skromną próbę uhonorowania Laudańczyka stanowi opracowanie historyków sztuki i krajoznawców z Poniewieża – Zita Pikelytė, red., *Romanas Švoinickis-Alekna* (Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 1995).

⁴ Wybrane tematy artystycznej i literackiej spuścizny Szwoynickiego omówiono w artykułach: Inesa Szulska, „Fantazmaty wolności w dobie niewoli – na podstawie analizy intermedialnych kontekstów «Album od Ziemian znad Niemna H. Sienkiewiczowi (1875-1900)»”, *Przegląd Środkowo-Wschodni* 7, (2022): 31–59; Inesa Szulska, „Narracje o powstaniu 1863 roku na Litwie w świetle artystyczno-literackiej spuścizny Romana Szwoynickiego”, w: *Bunt wolnych ludzi. 160. rocznica Powstania Styczniowego*, red. Beata Michalec i Tadeusz Skoczek (Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Niepodległości, 2023), 77–96.

⁵ Wstępną charakterystykę zasobu przeprowadziła Katarzyna Słojkowska, „«Mistrza Romana wznosząc zdrowie...». Materiały Romana Szwoynickiego w zbiorach PAN Archiwum w Warszawie”, *Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių biblioteka* (2011/2012): 105–112.

styczniowego na Żmudzi, skazanym później na zesłanie na Syberię. Po amnestii w roku 1867, z powodu zakazu powrotu na Łaude, zamieszkał w Warszawie, gdzie po okresie nauki warsztatu założył własną pracownię i utrzymywał kontakty towarzyskie z lokalnym artystyczno-literackim światkiem, m.in. z Michałem Elwiro Andriollem i Sławomirem Celińskim. Od 1875 r. na łamach „Kłósów”, „Tygodnika Ilustrowanego”, „Biesiady Literackiej”, „Słowa”, „Wędrowca”, „Wieczorów Rodzinnych” ukazywały się reprodukcje obrazów Szwoynickiego. Równocześnie malarz prezentował swoje dzieła na wystawach zbiorowych, organizowanych przez Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych i Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych. Na stałe do laudańskich Rad artysta przeniósł się w roku 1904, gdzie zarządzał majątkiem.

Jowialny, sarmacki sposób bycia Szwoynickiego i względy towarzyskie sprawiły, że nieraz sięgał po pióro i mowę wiązaną, by kurtuazyjnie uhonorować najbliższych znajomych, sąsiadów i przyjaciół. Musiał jednak mieć do tych drobiazgów sentyment, jak i dystans, skoro skwapliwie prowadził sztabuch i notował swoje liryki (opatrując je skądinąd wymownym tytułem *Bzdurstwa rymowe*). Za podstawę materiałową niniejszego artykułu posłużył korpus archiwaliów, pt. „Materiały Romana Szwoynickiego” (dalej: Materiały R. Szwoynickiego), uzupełniony o wyniki własnej kwerendy badawczej w polskich i litewskich placówkach muzealnych, w tym prasy ostatnich dziesięcioleci XIX i początku XX wieku⁶.

Na pytanie, czy panicz z Łaudy znał język litewski, należy odpowiedzieć twierdząco, znajomość komunikatywną poświadczają zarówno litewskie formy antroponimów pojawiające się w kilku wierszach (*Jagajla*, *Perkunas*), relacje współczesnych, jak i komentarze na marginesach zapisków⁷. Cennym świadectwem są wspomnienia początkującego rzeźbiarza, Petrasa Rimšy, który korzystał z protekcji mistrza:

Petras Rimša w wieku dziewiętnastu lat przybył do Warszawy „w celu kształcenia artystycznego”. Mieszkał tam wówczas pochodzący z północy Litwy artysta Szwoynicki, którego Rimša poznał. [...] Ostatni bardzo cenił tę znajomość, bowiem otrzymywał od Szwoynickiego dobre rady i mógł z nim porozumieć się po litewsku⁸.

⁶ Materiały R. Szwoynickiego, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, sygn. 39,teczka zespołu. W przywoływanych dalej materiałach archiwalnych zachowano pisownię oryginałów i podział na akapity, drobne zmiany interpunkcji zaznaczono w nawiasach kwadratowych.

⁷ Przywołany został wiersz ks. M. Pożelły *Lietuva brangi* (*Litwa droga*), fragmenty śpiewów kościelnych w intencji Królestwa Polskiego w języku litewskim. Materiały R. Szwoynickiego, k. 71, 73. Wskazana w opracowaniu numeracja archiwaliów odnosi się do cyfrowych kopii zasobu.

⁸ Antanas Žmuidzinavičius, „Dailininkas – skulptorius Petras Rimša”, *Dirva*, nr 118 (1961): 5.

SZTAMBUCH

Do dziś w archiwum Szwoynickiego zachował się typowy dla kultury towarzyskiej XIX stulecia sztambuch, pozwalający na dość dokładne wskazanie kręgu znajomych malarza z grona elity towarzysko-literackich Warszawy. W części sztambuchowej dominują wiersze polskich poetów drugiej połowy XIX wieku; wiele dotyczy hołdu literatów, złożonego w chwili śmierci Janowi Matejce (1893), m.in. *Ku czci Jana Matejki* Kornela Ujejskiego, Inc. *Pokryte pleśnią, gruzem burz dziejowych* Wincentego Rapackiego, *Jana Matejki* Aleksandra Kraushara, *Do J. M. [Jana Matejki]* Jadwigi Łuszczewskiej „Deotymy”. Z utworów okolicznościowych zachowały się: toast poety Hieronima Feldmanowskiego, fragment *Poganki* Narcyzy Żmichowskiej „Gabrielli”, erotyk *Więc ty mnie kochasz* Henryka Piątkowskiego, *Na Trzeci Maja* Marii Konopnickiej, drobiazgi wierszowane *Do M. G. Jana Komierowskiego* „Pomiana”, wiersze Wiktora Gomulickiego (*Z motywów ludowych*, *Gwiazdka*), *Twoja lza* Franciszka Nowickiego, wiersz *Improwizacja* Kazimierza Glińskiego (prezentowany na spotkaniu Warszawskiego Towarzystwa Wioślarzskiego w roku 1899). Liczne autografy i wycinki prasowe z tekstami wierszy świadczą o tym, że wieloletnia przyjaźń łączyła Szwoynickiego z poetą Ignacym Balińskim⁹.

Spśród poezji znanych twórców przetrwały liryki okolicznościowe o niezbyt wysokich walorach literackich, jednak ciekawe jako ulotne świadectwa wydarzeń i ludzi, związanych z Wilnem i nieśpieszną egzystencją laudańskiej szlachty. Właściciel Rad przez lata gromadził rymowane drobiazgi napisane przez ziemian z bliskiego sąsiedztwa, głównie wierszyki okolicznościowe, umilające święta, imieniny i pikniki. Do korpusu tych tekstów należą m.in. wiersz Inc. *Błyśnij nam gwiazdeczko* Bronisławy Rudzińskiej (datowany na rok 1895) z majątku Dobra Wola pod Krakinowem, a także wiersz Antoniny Bohuszewiczowej z Rad Dolnych, liczne toasty imieninowe i weselne. Jako bywalec salonów Szwoynicki tworzył zabawne wierszyki błażej treści o relacjach damsko-męskich (rozmowa z ukochaną Inc. *Więc pani mówi szczerze – że serduszko wolne...*, wiersz napisany na wachlarzu *Do p. Izy Kotwiczówny* – Wilno, listopad 1891).

⁹ W archiwaliach Szwoynickiego zachował się zespół autografów Balińskiego: *Pieścidelko!* (1886), *Mazur*, *Bez chęci, bez woli*, *Po rozmowie* [wycinki prasowe], *Na śmierć Jana Matejki* (1893), życzenia imieninowe *Druhu Romanie!* (28 II 1893), *Pobudka wiosenna* (1896), *Toasty* (1897), *Wiersz, wypowiedziany na pierwszym raucie Koła Malarzy w Warszawie 3 XII [18]99*.

ROMAN SZWOYNICKI – HENRYK SIENKIEWICZ

Bliskie i zażyłe relacje łączyły malarza z Henrykiem Sienkiewiczem. Szwoyniccy poprosili pisarza, by został ojcem chrzestnym ich córki, Zofii. Uroczysty obrzęd odbył się w kościele pw. św. Aleksandra w Warszawie 17 maja 1899 r. Dziewczynka otrzymała trzy imiona, jedno z nich – Danuta – „na cześć ojca chrzestnego, który w tym czasie pisze powieść *Krzyżacy*”¹⁰.

Szwoynicki dobrze znał *Trylogię*, bowiem literacki obraz wojowniczej szlachty ściśle korespondował z tematyką jego płócien (pośrednie potwierdzenie znajdziemy w wierszyku z okazji imienin Zofii, zawierające żartobliwe porównanie gościa do Longinusa Podbięty: „Drugi, chociaż jest mały, lecz brew tak zrośnięta / Żeby się go przestraszył nawet Podbięty”¹¹).

W archiwum malarza zachowało się kilka wierszy związanych z osobą Sienkiewicza. Przed wszystkim należy wymienić prześmiewczy wiersz Inc. *Rozgniewał się pan Libicki*, potępiający postawę redaktora warszawskiego „Kuriera Codziennego”, Stanisława Libickiego, za komentarz w sprawie powołania Komitetu Obchodów Jubileuszu 25-lecia pracy twórczej Sienkiewicza. Treść artykułu „Jubileusz Sienkiewicza”¹², podobnie jak pozycja publicysty, zostały dość dosadnie skomentowane przez poetę, a wiersz niepozbowiony eufemizmów kończy rada, by nie ważył się publicznie zabierać głosu w sprawie, w której niewiele ma do powiedzenia.

Wśród drobniaków sztambuchowych znalazł się też wiersz przyszłego noblisty *Upór borów litewskich* (datowany na rok 1887, znany jako *Pieśń litewskich borów*)¹³. Wersja zanotowana przez Szwoynickiego i znane z innych

¹⁰ Odręczna notatka Szwoynickiego na temat narodzin córki i chrztu – Materiały R. Szwoynickiego, k. 78. Jak dotąd, znane są dwa listy pisarza do R. Szwoynickiego z lat 1899 i 1902: autogr. listu 1 z dn. 2 VI 1899 w Archiwum PAN w Warszawie (k. 75), 32; list 2 z dn. 10 III 1902 (zbiory BN, I 5296). Pierwodruk listu 2 został opublikowany w: Henryk Sienkiewicz, *Dzieła*, t. 56: *Korespondencja*, red. Julian Krzyżanowski (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1951), 148.

¹¹ [R. Szwoynicki], *Wiersz ułożony na imieniny p. Zofii Eyjsymont mieszkającej przy siostrze p. Wierzbickiej, u której stołujemy się* [data 15 V 1888]. Materiały R. Szwoynickiego, k. 203.

¹² Stanisław Libicki, „Jubileusz Sienkiewicza”, *Kurier Codzienny*, nr 349 (1899), s. 2. Inc. *Rozgniewał się pan Libicki*. Materiały R. Szwoynickiego, k. 57.

¹³ Według *Bibliografii literatury litewskiej* „*Nowy Korbut*” najwcześniejsza notowana wersja utworu *Pieśń litewskich borów* znana była pt. *Upór litewski*. Jako datę powstania wskazuje się listopad 1887 r. na podstawie kartki ze sztambucha Jadwigi Dynowskiej (zbiory Juliana Krzyżanowskiego). Wariant odnotowany przez Szwoynickiego należy do najwcześniejszych, bowiem kolejne są znane w wersjach z lat 1888 i 1892. Henryk Sienkiewicz, *Pieśń litewskich borów*, w: *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. 17, vol. 3: *Henryk Sienkiewicz*, red. D. Świerczyńska (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN–Fundacja Akademia Humanistyczna, 2015), 133.

odpisów różnią się skalą aluzji antycarskich (ta z archiwum artysty ma bardziej dosadny wydźwięk):

Pieśń litewskich borów

Wyszedł raz srogi ukaz do litewskich borów,
Aby nie śmiały szumieć ni modlić się ani
Mruczeć inaczej swoich wieczornych niesporów,
Jak na **suzdalską** nutę: „Bo że, c a r a ch r a n i”.
Trwoga padła na puszcę. Stoją ciche drzewa
Jak wynurzon z wód **łona bór** zakamieniały,
Ani zwier się nie ozwie, ni ptak nie zaśpiewa,
Dzięcioł się boi nawet pukać w pień spróchniały.
A **Suzdał cały** krzyczy potrząsając knuty:
„Bór się boi, więc zagra wedle **carskiej** nuty”
Wtem wstaje wiatr – i leci od **zachodniej** strony
Już **spadł** na górnych sosen wyniosłe korony,
Mruknięły dęby, **trzęsie liśćmi** brzezina
Słuchajmy! Pieśń się jakaś wśród **puszczy** pocyna
I brzmi coraz potężniej między koronami:
„Święty Boże a mocny, zmiłuj się nad nami!”¹⁴.

Upór borów litewskich

Wyszedł raz srogi ukaz do litewskich borów,
Aby nie śmiały szumieć ni modlić się ani
Mruczeć inaczej swoich wieczornych niesporów,
Jak na **narodną** nutę: „Bo że, c a r a ch r a n i”.
Bór się uląkł, w milczeniu stoją ciche drzewa
Jak wynurzon z wód **wiecznych las** zakamieniały,
Ani zwier się nie ozwie, ni ptak nie zaśpiewa
Nawet dzięcioł się boi pukać w pień spróchniały
A **sprawniki się cieszą** potrząsając knuty
„Bór się boi, niech zagra wedle **naszej** nuty”.
Wtem wstaje wiatr, i leci od **warszawskiej** strony,
Już **wstrząsnął** górnych sosen wyniosłe korony
Mruknięły dęby, **dzwoni listkami** brzezina
Słuchajmy – pieśń się jakaś wśród **boru** pocyna.
I brzmi coraz potężniej między konarami:
Święty Boże – a mocny! zmiłuj się nad nami!”¹⁵

BZDURSTWA RYMOWE

Własne próby pióra Szwoynickiego tworzą zbiór liryki okolicznościowej, dedykowanej znajomym i przyjaciółom, ubarwiającej często spotkania towarzyskie w salonach Warszawy, Wilna czy laudańskich dworów. Najczęściej przybierały one kształt kilku, rzadziej kilkudziesięciu wersów o niezbyt wyszukanej leksyce poetyckiej: życzenia dla komediopisarza Edwarda Lubowskiego z okazji jubileuszu (1895), wiersz o ślubie panny Górskiej z Karskim (1897), *Do rzeźbiarza Piusa Welońskiego* (z r. 1902), życzenia imieninowe dla Pułjanowskiego, Gąssowskiego, *Do Stanisława Tokarzewskiego*, *Do Lewentala*, dla Adama Nowakowskiego, Piotra Maszyńskiego, Juliana Maszyńskiego, *O Władysławie Kierbiedziu*, życzenia dla Czesława Porazińskiego, *Do Karola Świackiego* (1892), *Do Ignasia Szeyny*. W kurtuazyjnej liryce artysta

¹⁴ *Upór borów litewskich* – tekst na podstawie Henryk Sienkiewicz, *Dzieła*, t. 40: *Wiersze i inne drobne utwory*, red. J. Krzyżanowski (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1951), 527. Pogrubienia tekstu wprowadzone przez autorkę artykułu.

¹⁵ Materiały R. Szwoynickiego, k. 72.

chętnie nawiązywał do sprawdzonych romantycznych wzorców, dyskretnie podkreślając swoje pochodzenie:

Zbrojny Litwin – szedł na Lachy
A ze wsi czy z dworu
Brał jak swoje Laszki branki
I wiódł je do boru –
Ponad brzegi Wilii Niemna
Albo het do Dźwiny.
Rade były z tej niewoli
Te Lackie dziewczyny.

Jakże teraz inne czasy
Ta Lacka dziewczyna
Dziś bezkarnie strzela oczkiem
W cichego Litwina¹⁶.

Wspomniane wiersze są traktowane jako lekka zabawa słowem urozmaicająca wizyty na salonach, żart o charakterze dosadnym, przekornie ironicznym (nierzadko wręcz obscenicznym), wreszcie próba uhonorowania przyjaciela-powstańca (*Wspólny los*, dedykowany Bronisławowi Gieysztorowi) czy znajomej, więc trudno posądzać ich autora o poważniejsze aspiracje literackie. Artysta pisał lirykę dla zabawy, dość żartobliwie oceniając własne wysiłki:

Upewniam, że nie gonię za poety sławą,
Wybaczcie więc, że malarz rymami Wam prawi
Za ciężkim, by się wspinać na szczyty Parnasu
Też ze spleenu / Z nudów na wsi rymuję dla zabicia czasu¹⁷.

Zespół zachowanych, datowanych tekstów obejmuje lata 1862–1908; wśród nich znajduje się jeden z okresu młodości – *Nitka złota* (Wilno, 1862), świadectwo zawodu miłośnego po rozstaniu z ukochaną: „Szczyście mej duszy / jak modlitwa była, / I jak modlitwa / łą się zakończyła...”¹⁸.

Na uwagę zasługują późniejsze rymowane dialogi, komentarze quasi-rozmów ziemian (prawdopodobnie do scen rodzajowych, bowiem artysta kilkakrotnie

¹⁶ [R. Szwoynicki], *W albumie Toli Górskiej* (w stycz. 1897). Materiały R. Szwoynickiego, k. 252.

¹⁷ [R. Szwoynicki], *Do dwóch Janów* (Billewicza i Gruźewskiego, nie mogąc przyjechać na wezwanie, posyłam liścik). Materiały R. Szwoynickiego, k. 187.

¹⁸ Materiały R. Szwoynickiego, k. 98.

malował sceny z sejmików i postacie w sytuacji rozmowy, np. *Dwaj szlachcice*¹⁹:

Biadania szlachty (do rysunku)

Oj[,] źle jest mój sąsiedzie, źle panie Marcinie!
Ech! Jakoś to tam będzie, może i zło minie[.]
A toć to już od dawna jest szlachcica sprawą,
Że dziś siedzi na ławie, a jutro pod ławą,
Znowu różnie bywało pod wozem i na wozie,
To używał swobody – to siadywał w kozie[.]
A i dzisiaj choć bieda okrutnie przygniata[.]
Los się może odmieni choć przed końcem świata!²⁰

Zachował się też wiersz Szwoynickiego związany z obrazami, które zostały wysłane na Światową Wystawę Kolumbijską wiosną 1893 r., dedykowany Waleremu Brochockiemu:

Brochocki! Płyn przez morza, po wzburzonej fali
Płyn do krajów nieznanych i nieznanych ludzi!
A handlową energię Twoją niech wiedzie –
Myśl, że my tu dolarów czekamy z oddali
Że my w tej biednej Polsce, toć istna hołota
Walerku! Szlij nam złota, co najwięcej złota!²¹

Jak na szlachcica przystało, Szwoynicki pasjonował się polowaniami. W dorobku artysty znajdziemy kilka scen myśliwskich: *Spudłowałem!*²², *W puszczy litewskiej* (para myśliwych odnajduje w puszczy szczątki, motyw o proveniencji Grottgerowskiej i wydźwięku kryptopatriotycznym²³). Zdaniem litewskiej historyk sztuki, Rūty Janonienė, sposób komponowania scen myśliwskich, ich sceneria i spodziewany efekt w odbiorze oglądających zbliża strategię malarza do postępowania literata, kreującego historię osnutą wokół ciekawej fabuły:

¹⁹ Mowa o rysunku Szwoynickiego *Dwaj szlachcice* (1880), sygn. 146459, przechowywanym obecnie w zasobach Gabinetu Rycin i Rysunków (Kolekcja Rysunku Polskiego) Muzeum Narodowe w Warszawie.

²⁰ Materiały R. Szwoynickiego, k. 246.

²¹ *Do Brochockiego (jadącego do Ameryki z naszymi obrazami na wystawę w Chicago)*. Materiały R. Szwoynickiego, k. 235.

²² Roman Szwojnicky, „Spudłowałem!...” (rysunek), *Tygodnik Ilustrowany*, nr 121 (1878): 253.

²³ Roman Szwojnicky. „W puszczy litewskiej” (rysunek), *Tygodnik Ilustrowany*, nr 290 (1881): 45.

R. Szwoynicki uwiecznił także chyba największą rozrywkę – polowanie (*Spudłowem, Polowanie z chartami, W puszczy litewskiej*). Tu także tworzony przez artystę obraz powstaje w oparciu o literacką narrację, sytuacje komiczne bądź „budzące grozę” (np. w litewskiej puszczy myśliwi odnajdują pod drzewem dwa szkielety), a razem odsłaniają piękno ojczystego kraju²⁴ (tłum. własne).

Laudańczyk jako myśliwy został uwieczniony przez Alfreda Kowalskiego na obrazie *Bigos myśliwski*²⁵. Malarz na polowania na Laudę chętnie zapraszał przyjaciół, m.in. rzeźbiarza Celińskiego, kierując doń swojsko brzmiące strofy:

Tyś jest Celini – lecz nie Benvenuto!
Więc rzuć w pracowni i glinę[,] i dłuto,
Po ciężkiej pracy po różnym niewczasie
Mały spoczynek przecie Tobie zda się,
A Rady Tobie będą bardzo, bardzo rade.
Sam na spotkanie do Kiejdan przyjadę!
Tu z flintą w pole, w lasy albo krzaki
Pójdiesz rozpląsać ptactwo i szaraki,
Są kuropatwy, cietrzewie i krzyki
Kiedy tych zbraknie, – kaczki i indyki,
Jest też i więcej przeróżnego zwierza,
Które rozpoznasz z sierści albo pierza,
A między temi są przeróżne dziwy,
Co się zwą osłem, choć nie mają grzywy²⁶.

Szwoynicki żywo interesował się bieżącą polityką (*Nie będzie kongresu!, Politycy*²⁷), z czasem stał się wyborcą z prawem wyboru elektorów szlachty poniewieskiej podczas wyborów do I, II i III Dumy Państwowej²⁸. Ironiczne komentarze do bolączek carskiej biurokracji zawarł w swojej poezji²⁹, nie stroniąc też od obserwacji litewskiego ruchu narodowego, czego przykładem

²⁴ Janonienė, „Bajoriškosios kultūros tradicija Romano Švoynickio kūryboje”, 138.

²⁵ Alfred Kowalski, „Bigos myśliwski” (drzeworyt), *Kłosy*, nr 636 (1877): 153. Szwoynicki jako model drugi po prawej na pierwszym planie.

²⁶ List R. Szwoynickiego do S. Celińskiego (wysłany z Rad do Warszawy, data (18)87). Materiały R. Szwoynickiego, k. 198-199.

²⁷ Mowa o: Roman Szwoynicki, „Nie będzie kongresu!” (rysunek), *Tygodnik Ilustrowany*, nr 119 (1878): 220; Roman Szwoynicki, „Politycy” (rysunek), *Kłosy*, nr 1169 (1887): 336.

²⁸ Michał Brensztejn, „Ś. p. Roman Szwoynicki”, *Kurier Litewski*, nr 6 (1915): 1.

²⁹ Przykładem ciętej satyry na korupcję w carskim wojsku jest poemat *Półkożuszki, zwany jako tragikomedii wojenna o rosyjsko-japońskiej wojnie*. Materiały R. Szwoynickiego, k. 265-267.

jest ponura parafraza *Pieśni o ziemi naszej* Wincentego Pola (pochodząca z początku XX wieku):

A czy znasz ty młody bracie,
Bratnie ludy, bratnie nacyje,
I u podstaw swych wstrząśniętą
Biedną Litwę i Żmudź świętą!

Z tej więc biednej świętej Żmudzi[,]
Spośród tych znękanych ludzi[,]
Spośród świstów knutów batów
Potrząsanych ręką katów,
Spośród walki różnych stanów,
Agitacji Litwomianów[,]
Buty panków, chłopów złości[,]
Łask jego cesarskiej mości[,]
Spośród wstrętu i lęku[,]
Spośród nędzy spośród lęku
Szlę Wam wszystkim pozdrowienia³⁰.

Jednocześnie poeta podkreślał swą regionalną, historyczną litewskość, zwłaszcza wobec Koroniarzy, na których spoglądał z przekorą:

Kniaź nasz Jagajło, sądząc, że coś zyska,
Gdy Wasza Jaga, nadstawiła pyska,
Złapał się grubo, wciągnął lud swój w błoto,
Łącząc Litwina z mazurską hołotą.
Od tego czasu jak historia prawi,
Perkunas Litwie już nie błogosławi.
Bo Litwin zbłądził[,] wiodąc w swoje progi,
Pod strzechy swoje – skądś – mazurskie bogi,
W zamierzchłe puszcze i obszerne kraje.
Różne przemądre – obce obyczaje.
Odtąd nieszczęście narodu poczyną
A i niewola biednego Litwina.
– Były – co prawda potem piękne chwile
Grunwaldu, Wiednia, – niby Termopile,
I owe złote, Zygmuntofskie czasy,
A i Augustów pasy i ałasy,

³⁰ R. Sz. [R. Szwojnicki], Inc. *A czy znasz ty młody bracie*. Materiały R. Szwojnickiego, k. 272.

Aż Poniatowski, król gładkiego lica,
Krzyknął do ludu: wiwat Targowica!
Odtąd dwa ludy idą różną drogą[,]
Mimo prób kilku, złączyć się nie mogą.

Próżno Mazury trą sobie czupryny[,]
Próżno Litwinów nęcą ich dziewczyny[,]
Bo Litwin zmańdrzał w ciężkiej swojej doli,
Zna wspólną nędzę, wie[,] co kogo boli!
Wie, że zbawienie wspólne w długiej pracy
Za Litwą idzie – wy[,] bracia Polacy!³¹

ILUSTRACJE DZIEŁ LITERACKICH I „ŻYWE OBRAZY”

Historykom sztuki Szwoynicki znany jest jako ilustrator XIX-wiecznych dzieł polskiej literatury, głównie *Pana Tadeusza* Mickiewicza i powieści historycznych Sienkiewicza, choć wiedza na ten temat wciąż wymaga uzupełnienia. W dorobku malarza notuje się co najmniej kilka ilustracji poematu *Pan Tadeusz*, m.in. *Woźny Protazy*³² (za pierwowzór posłużył woźny sądowy Protazy Baltazar Brzechalski) i obrazy olejne: *Wojski oczekujący gości* i *Wojski zbierający grzyby*. Ostatni z wymienionych ozdobił ściany dworku w Pojurzu (Pajūriai) w rosińskim, szlachcic Powstański kupił go podczas wystawy wileńskiej jesienią 1899 r.³³

Nieco mniej wiadomo o ilustracjach Sienkiewiczowskiego *Potopu*. Na podstawie przeprowadzonych badań natrafiłam na dwie prace plastyczne powstałe na motywach powieści. Na pewno ważny jest szkic portretu Józwy Butryma³⁴ (Żmudzina Józwy Beznogiego, „strasznego szlachcica, siły niedźwiedziej i wielkiego rozumu, ale surowego, zgryźliwego, ostro ludzi sądzącego”³⁵). Z kolei olejny obraz Oleńki Billewiczówny – przypisywany Szwoynickiemu

³¹ *Krótki wykład historii z powodu błędnych poglądów pewnego Mazura* (Rady, 1982). Materiały R. Szwoynickiego, k. 223.

³² Roman Szwoynicki, „Woźny Protazy («Pan Tadeusz» Mick.)” (rysunek), *Wędrowiec*, nr 48 (1903): 970; Roman Szwoynicki, „Do Trybunału. Z Trybunału” (kopie), *Kłosa*, nr 881 (1881): 17.

³³ „Echa wileńskie”, *Kurier Warszawski*, nr 274 (1899): 4. Obecnie obraz figuruje w zasobach Muzeum „Alka” (Telsze, Litwa).

³⁴ Kopia rysunku R. Szwoynickiego „Józwa Butrym”, w: *Romanas Švoynickis-Alekna*, 11 [rys. marzec 1903].

³⁵ Henryk Sienkiewicz, *Potop*, w: Henryk Sienkiewicz, *Pisma Henryka Sienkiewicza. Wydanie Jubileuszowe*, t. 3 (Warszawa: Gebethner i Wolff, Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1901), s. 33.

– wisiał w świetlicy polskiego zrzeszenia kulturalno-oświatowego „Ogniwo” w Wodoktach³⁶.

Podczas lat spędzonych nad Wisłą artysta angażował się także w popularyzację dzieł Sienkiewicza za pośrednictwem lubianych przez widzów „żywych obrazów”. W styczniu 1900 r. artyści zrzeszeni w Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych mieli tworzyć żywe obrazy do nowo powstałej, drukowanej wówczas w prasie powieści *Krzyżacy: Porwanie Juranda przez Krzyżaków* (układu Józefa Ryszkiewicza), *Ocalenie Zbyszka przez Danusię* (układu Kazimierza Górskiego), *Pasowanie Zbyszka na rycerza* (układu Szwoynickiego), *Śmierć Danusi* (układu Górskiego); *Niedojda* (scena Krzyżaków z Jurandem, układu Eligiusza Niewiadomskiego), *Jagienka ze Zbyszkim w walce z niedźwiedziem* (układu Górskiego)³⁷. 20-21 stycznia w Teatrze Wielkim miało być pokazane *Pasowanie Zbyszka na rycerza*, nawiązujące treścią do rozdziału XXIV *Księżę Janusz pasuje Zbyszka na rycerza za obronę księżnej na polowaniu* Sienkiewiczowskiego dzieła³⁸. Do dziś w zasobach Muzeum Narodowego w Warszawie zachowała się akwarela malarza ściśle korespondująca z tematem „żywych obrazów” *Pasowanie Zbyszka na rycerza*, prezentująca scenę zbiorową z udziałem ośmiu osób, z leżącym Zbyszkim i Danusią wręczającą miecz³⁹.

Do działań parateatralnych i kryptopatriotycznych zarazem, choć o charakterze bardziej ludycznym, których Szwoynicki bywał uczestnikiem, należały okolicznościowe rauty podczas karnawału. Mickiewiczowski obraz szlachty musiał być wyjątkowo bliski artyście, skoro podczas przyjęcia w warszawskim ratuszu 27 lutego 1897 r. wystąpił w pięknym kontuszu⁴⁰ i dostąpił zaszczytu rozpoczęcia poloneza⁴¹.

³⁶ Alwida Antonina Bajor, „Duch na Laudzie nie wygasa”, w: Alwida Antonina Bajor, *Szlakiem bohaterów „Potopu” Henryka Sienkiewicza* (Kraków: Narodowe Centrum Kultury, 2016), 23.

³⁷ Szerzej zob. Małgorzata Komza, *Żywe obrazy. Między sceną, obrazem i książką* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995), 216.

³⁸ Nazwisko Szwoynickiego (jako aktora bądź artysty aranżującego widowisko) pojawia się w kilku „żywych obrazach” przedstawianych na deskach warszawskiego Teatru Wielkiego pod koniec XIX wieku. W *Programie teatralnym Biblioteki Teatru lwowskiego* z roku 1871 został wymieniony w gronie wykonawców *Wandy. Obrazów z dramatu napisanego przez Deotymę układu Aleksandra Lessera* (grał wieśniaka i wioślarza). Por. Jadwiga Łuszczewska, Afisz z przedstawienia amatorskiego na dochód niezamożnych studentów Cesarskiego Warszawskiego Uniwersytetu, Warszawa, Teatr Wielki, 11 (23) IV 1871.

³⁹ Akwarela R. Szwoynickiego *Pasowanie Zbyszka na rycerza*, Muzeum Narodowego w Warszawie, Gabinet Rycin i Rysunków, sygn. Rys.Pol.160085.

⁴⁰ W kolekcji R. Szwoynickiego przechowywano portret właściciela w kontuszu pędzla Alfreda Römmera. Janonienė, „Bajoriškosios kultūros tradicija Romano Švoinicio kūryboje”, 135.

⁴¹ Szwoynicki został porównany do Podkomorzego z *Pana Tadeusza*. Puk [Antoni Wincenty Mieszkowski], „Echa karnawałowe”, *Kurier Warszawski*, nr 59 (1897): 9.

Karnawał i bal, według Ervinga Goffmana, można zaliczyć do „rytuałów podtrzymujących”⁴² praktyki społeczne, w omawianym przypadku aktualizujących tradycję ziemiańską. Niemniej – biorąc pod uwagę pasję kolekcjonerską Szwoynickiego (przez lata gromadził kolekcję broni i strojów ziemiańskich⁴³) i zdjęcia w kontuszu⁴⁴ – owa narodowa maskarada miała wymiar autentycznego zamiłowania do tradycji sarmackiej.

W trakcie przeprowadzonych badań udało się mi także ustalić, że Szwoynicki tworzył obrazy z ulubionymi motywami szlacheckimi także dla najmłodszych – na zamówienie „Wieczorów Rodzinnych” przygotował ilustrację poematu ludowego Antoniego Pietkiewicza *Adam Pług. Wiatr, Mróz i Słońce*, osnutego wokół dziwnej, budzącej zgrozę przygody pewnego szlachcica w lesie⁴⁵.

Wszystkie wymienione rysunki scala zasada ukazywania malowniczych sarmackich typów przeszłości, łączonych z pierwiastkami kultury narodowej, w czym wyraźnie się specjalizował⁴⁶.

Zawartość archiwum prywatnego Romana Szwoynickiego pozwala traktować je jako rodzaj szlacheckiej *silva rerum*, podzwonnego dla gustów towarzyskich bywalców salonów i dworów u progu XX wieku. Lokalną przestrzeń odniesienia i tradycję żmudzką dla prób pióra artysty wyznaczają podobne wcześniejsze poczynania na polu literackim Antoniego Klementta (Antanas Klementas) i Sylwestra Walenowicza (Silvestras Valiūnas), też po części dwujęzyczne. Wymienieni poeci, związani z kulturą prowincjonalnego dworku, tworzyli na przestrzeni ponad stulecia poezję w większości przypadków okolicznościową, honorującą często najbliższych i znajomych, ujawniając przy okazji swoje preferencje czytelnicze, stosunek do bieżących wydarzeń społeczno-politycznych i osobliwe poczucie humoru (w bajkach i żartobliwych powinszowaniach). Z dzisiejszego punktu widzenia *Bzdurstwa rymowe*, jako pisane mową wiązaną *inedita* Szwoynickiego, nie mają większych walorów literackich (z założenia nie aspirowały do miana literatury wysokiej), niemniej

⁴² Erving Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, tłum. Helena Datner-Śpiewak i Paweł Śpiewak (Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2000), 88.

⁴³ Roman Szwoynicki, „Pracownia artysty”, *Wędrowiec*, nr 9 (1904): 170.

⁴⁴ W zbiorach prywatnych fotografii R. Szwoynickiego zachowały się dwa portrety artysty w kontuszu z tejsakiem (pamiątką po powstańcu roku 1794). Fotografia przedmiotu ilustruje hasło „tejsak” w *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej* Z. Glogera, t. 4: *P-Ż*, (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki, 1903), 362–363. Artysta był także ilustratorem *Katalogu Pierwszej Międzynarodowej Wystawy Strojów Polskich w Petersburgu* (1902), w którym zamieścił grafikę szlachcica z szablą; Franciszek Pułaski, red., *Katalog Polskiego Oddziału Historycznego. Pierwsza Międzynarodowa Wystawa Strojów w Petersburgu* (Warszawa: Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów, 1902).

⁴⁵ Roman Szwoynicki, „Adam Pług. Wiatr, Mróz i Słońce” (rysunek), *Wieczory Rodzinne*, nr 21 (1898), 161.

⁴⁶ H. P. [Henryk Piątkowski?], „Ś. p. Roman Szwoynicki”, *Tygodnik Ilustrowany*, nr 4 (1915): 59.

przybliżają zjawisko długiego trwania i oddźwięku wyeksploatowanych romantycznych motywów litewskich (znanych z dzieł Mickiewicza czy Pola) wśród szlachty laudańskiej na przełomie XIX i XX wieku.

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY ARCHIWALNE I KORESPONDENCJA

- List H. Sienkiewicza do R. Szwojnickiego z dn. 10 III 1902 (Warszawa). W: H. Sienkiewicz. *Dzieła*, red. J. Krzyżanowski, 148. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1951.
- List R. Szwojnickiego do K. Alchimowicza z dn. 2 (15) XI 1906. Muzeum Narodowe w Warszawie, Zbiory Fotografii i Ikonografii, rkps 755/3.
- Łuszczewska, Jadwiga. Afisz z przedstawienia amatorskiego na dochód niezamożnych studentów Cesarskiego Warszawskiego Uniwersytetu, Warszawa, Teatr Wielki, 11 (23) IV 1871. Dostęp 10.10.2023. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/29781/edition/26772?search=cmVzdWx0cz9hY3Rpb249QWR2YW5jZWRTZWYyY2hBY3Rpb24mdHlwZT0tMyZwPTAmcWYxPWF2YWlsYWJpbGloTPbDmFpbGFibGUmdmFsMTIxOldhbmRhJmlwcD0yNQ>.
- Materiały R. Szwojnickiego. Archiwum Polskiej Akademii Nauk, sygn. 39, teczka zespołu.

MATERIAŁY IKONOGRAFICZNE

- Szwojnicki, Roman. „Nie będzie kongresu!”. Rysunek. *Tygodnik Ilustrowany*, nr 119 (1878): 220.
- Szwojnicki, Roman. „Spudłowałem!...”. Rysunek. *Tygodnik Ilustrowany*, nr 121 (1878): 253.
- Szwojnicki, Roman. *Dwaj szlachcice*. 1880. Rysunek. Muzeum Narodowe w Warszawie, Gabinet Rycin i Rysunków (Kolekcja Rysunku Polskiego), sygn. 146459.
- Szwojnicki, Roman. „W puszczy litewskiej”. Rysunek. *Tygodnik Ilustrowany*, nr 290 (1881): 45.
- Szwojnicki, Roman. „Do Trybunału. Z Trybunału”. Kopie. *Kłosy*, nr 811 (1881): 17.
- Szwojnicki, Roman. „Politycy”. Rysunek. *Kłosy*, nr 1169 (1887): 336.
- Szwojnicki, Roman. „Adam Pług. Wiatr, Mróz i Słońce”. Rysunek. *Wieczory Rodzinne*, nr 21 (1898): 161.
- Szwojnicki, Roman. „Szlachcic z szablą”. Rysunek. W: *Katalog Polskiego Oddziału Historycznego. Pierwsza Międzynarodowa Wystawa Strojów w Petersburgu*, red. F. Pułaski, nlb. Warszawa: Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów, 1902.
- Szwojnicki, Roman. „Józwa Butrym”. Marzec 1903. Kopia. W: *Romanas Alekna-Švojnicksis*, red. Zita Pikelytė, 11. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 1995.
- Szwojnicki, Roman. „Woźny Protazy («Pan Tadeusz» Mick.)”. Rysunek. *Wędrowiec*, nr 48 (1903): 970.
- Szwojnicki, Roman. *Pasowanie Zbyszka na rycerza*. Akwarela. Muzeum Narodowe w Warszawie, Gabinet Rycin i Rysunków (Kolekcja Rysunku Polskiego), sygn. Rys.Pol.160085.
- Szwojnicki, Roman. „Pracownia artysty”. Rysunek. *Wędrowiec*, nr 9 (1904): 170.
- Kowalski, Alfred. „Bigos myśliwski”. Drzeworyt. *Kłosy*, nr 636 (1877): 153.

LITERATURA PRZEDMIOTOWA

- Bajor, Alwida Antonina. „Duch na Laudzie nie wygasa”. W: Alwida Antonina Bajor. *Szlakiem bohaterów „Potopu” Henryka Sienkiewicza*. Kraków: Narodowe Centrum Kultury, 2016.

- Brensztejn, Michał. „Ś. p. Roman Szwoynicki”. *Kurier Litewski*, nr 6 (1915): 1.
- Daranowska-Lukaszewska, Joanna. *Szwoynicki Roman*. W: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 49, red. Natalia Aleksun i Andrzej Romanowski, 498–500. Warszawa–Kraków: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla, 2014.
- „Echa wileńskie”. *Kurier Warszawski*, nr 274 (1899): 4.
- Gloger, Zygmunt. *Encyklopedia staropolska ilustrowana*. T. 4: *P-Ż*. Warszawa: Druk Piotra Laszkauera i S-ki, 1903.
- Goffman, Erving. *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Tłum. Helena Datner-Śpiewak i Paweł Śpiewak. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2000.
- H. P. [Henryk Piątkowski?]. „Ś. p. Roman Szwoynicki”. *Tygodnik Ilustrowany*, nr 4 (2880) (1915): 59.
- Jackiewicz, Mieczysław. „Roman Szwoynicki – zapomniany malarz polski”. *Znad Wilii*, nr 1 (2003): 71–75.
- Janonienė, Rūta. „Bajoriškosios kultūros tradicija Romano Švoinickio kūryboje”. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 14, (1998): 132–140.
- Klimavičius, Raimundas. *Dailininko Romano Švoinickio biografijos metmenys*. W: *Romanas Švoinickis-Alekna*, red. Zita Pikelytė, 3–6. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 1995.
- Komza, Małgorzata. *Żywe obrazy. Między sceną, obrazem i książką*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
- Libicki, Stanisław. „Jubileusz Sienkiewicza”. *Kurier Codzienny*, nr 349 (1899): 2.
- Pikelytė, Zita, red. *Romanas Švoinickis-Alekna*. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 1995.
- Puk [Antoni Wincenty Mieszkowski]. „Echa karnawałowe”. *Kurier Warszawski*, nr 59 (1897): 9.
- Pułaski, Franciszek, red. *Katalog Polskiego Oddziału Historycznego. Pierwsza Międzynarodowa Wystawa Strojów w Petersburgu*. Warszawa: Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów, 1902.
- Sienkiewicz, Henryk. „Pieśń litewskich borów”. W: *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. 17, vol. 3: *Henryk Sienkiewicz*, red. Dobrochna Świerczyńska. Warszawa: Instytut Ba-dań Literackich PAN–Fundacja Akademia Humanistyczna, 2015.
- Sienkiewicz, Henryk. *Potop*. W: Henryk Sienkiewicz. *Pisma Henryka Sienkiewicza. Wydanie Jubileuszowe*, t. I, Warszawa: Gebethner i Wolff, Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1901.
- Sienkiewicz, Henryk. „Upór borów litewskich”. W: Henryk Sienkiewicz. *Dzieła*, t. 40: *Wiersze i inne drobne utwory*, red. Julian Krzyżanowski, 527. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1951.
- Słojkowska, Katarzyna. „«Mistrza Romana wznoszę zdrowie...». Materiały Romana Szwoynickiego w zbiorach PAN Archiwum w Warszawie”. *Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių biblioteka* (2011/2012): 105–112.
- Szulska, Inesa. „Fantazmaty wolności w dobie niewoli – na podstawie analizy intermedialnych kontekstów «Album od Ziemi od Niemna H. Sienkiewiczowi (1875–1900)»”. *Przegląd Środkowo-Wschodni* 7 (2022): 31–59. <https://doi.org/10.32612/uw.2543618X.2022.pp.31-59>.
- Szulska, Inesa. „Narracje o powstaniu 1863 roku na Litwie w świetle artystyczno-literackiej spuścizny Romana Szwoynickiego”. W: *Bunt wolnych ludzi. 160. rocznica Powstania Styczniowego*, red. Beata Michalec i Tadeusz Skoczek, 77–96. Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Niepodległości, 2023.
- Žmuidzinavičius, Antanas. „Dailininkas – skulptorius Petras Rimša”. *Dirva*, nr 118 (1961): 5.